

INFORMACIJAKERI BROŽURA

Nevos le projektoske:
Naša príroda je našim bohatstvom - Amare veša, amaro barvalipen

Projektoskero kodos:
310011X632

Operačnono programoha:
Kvalita životnono prostredjoha

Jekhetanes hino pořimem le fondoha:
Kohozno fondoske

MINISTERSTVO
ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

SLOVENSKÁ AGENTÚRA
ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

OPERAČNÝ PROGRAM
KVALITA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Európska únia
Kohézny fond

IMPRESUM

Objednavateľis: ROMA SK - Ústredný Zväz Rómov Slovenska, Banská Bystrica

Buti kerda: MAFER, s.r.o., Bratislava

Avtoris thaj editoris: Mgr. Lenka Cieniková

Odbornono garantos: Ing. Pavol Majko

Andre romaňi čhib diňa: Mgr. Maroš Balog

Informaciji pal o projektos: <https://nasa-priroda.sk/>

E Bružura ačhel pro jekhetaňiben le projektoske „Naša príroda je našim bohatstvom – Amare veša, amaro barvalipen“, vašo spomožipen das palikeriben kala lovakera podporake le Kohozno fondoske, zathododo Operačnono programoha Kvalita životnono prostredjoha (OP KŽP).

Butedera džaňibnaskere informaciji šaj arakhen pro veboskere thana OP KŽP
<http://www.op-kzp.sk> thaj SO <http://www.sazp.sk>

Bansko Bystricate, 2021

PHERAVIPEN

Eršjeno lav vaš tumende amala, barata amare	2
Nacijonalno parkos e Muransko Plaňina	5
E favna (džvirina) thaj e flora (paja, čara, veša, luluda)	6
Zaarakhado „Chraňimen- Merkimen“ thaneskeri oblašta Šťjavňicke hedí	12
E favna (džvirina) thaj e flora (paja, čara, veša, luluda)	13
Minutašňi	17
Nacijonalno parkos o Slovačiko krasos	18
E favna (džvirina) thaj e flora (paja, čara, veša, luluda)	19
Zaarakhadí thaneskeri oblašta Latorica	22
E favna (džvirina) thaj e flora (paja, čara, veša, luluda)	23
Kvizos (džañibnaskero)	24
Nacijonalno parkos o Poloniny	25
E favna (džvirina) thaj e flora (paja, čara, veša, luluda)	26
Zaarakhadí thaneskeri oblašta Šťjavňicke hedí Východné Karpaty	28
E favna (džvirina) thaj e flora (paja, čara, veša, luluda)	29
Zaakharipen vaš amari priroda	30
Zoznamos vaš biblijografi kane odpheňibena	33
Bavišagos / lil khatar o čakikane odpoveda-odpheňivipnenge	34

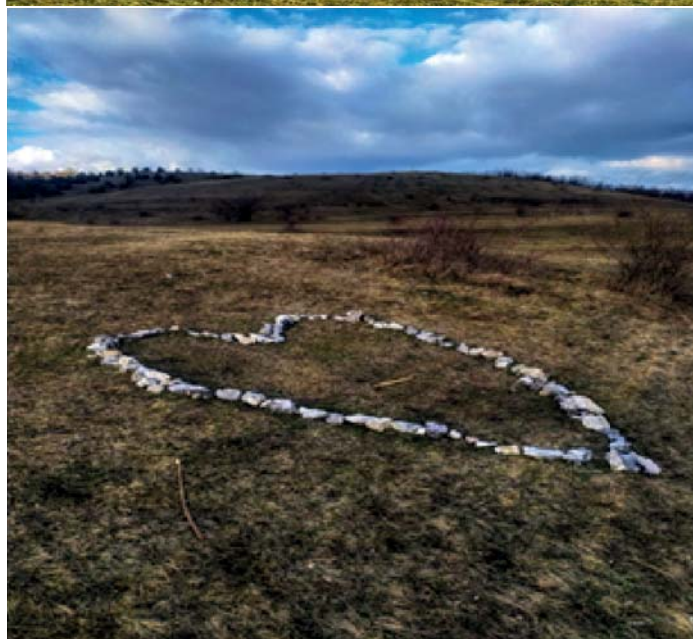
Emal Bartošová Lehotka

Eršjeno lav vaš tumende amala, barata amare

Ko vachtos, sar kana pes dochundān akana ke kadi boržura, mušindā te ulol sigeder amari šukar phuvakeri planeta – e Zem thaj o Slovačiko than. Kada pes kerelas varekeci milijardi berša, čiraltuņipnestar, numa sam adaj u akana kada vachtos. Phirkeras čaraha, vešenca, lačharas pes savore dragaņipenca save amen del amari phuvakeri daj... Domestikindām o džvirina, ačhile lendar kherutne, ačhadām eršjene khera kaštetar, markerđam pes pro šukariben la prjemiselnono revolucijaha, ačhadām o droma, khera, o fabrika thaj o aramoskere fabriki – elektrarņi,..a tavka pes ačhiļa oda kaj andro 21 jekhto šelberšeskero vachtos imar dživas savore pro ekologicko kejčeņ-dlhos, pro agor las savore dochudle zdroja save ulon phuvate, vaš igen charno vachtos, save e planeta džanel te del pal jekh berš.

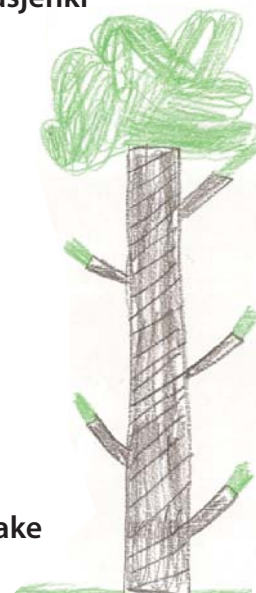
Soske ačhel pro zoralipen te prindžaras amari priroda u te zaakharas, te merkinas pre late avke sar nek feder džanas, kaj šaj la te zamukas ole avere generacijenge. Naela oda lovkipen, no kana kamas vareso te kerel pro lačhiben la prirodake, vaš amende thaj vaš o avera generaciji, mušinas te kezdinel imar akana u sako jekh pestar...

Pro savore avera liļa save genena pes pašeder prindžaraha varesave thanenca amari slovačiko themate, vašoda kaj o barvalipen pes narakinel khereha, motoriha, phuvakero pozemkoha vaj „thulo bankašno-lovakero kontoha“. E Slovakija hiņi cikņori no igen barvali themi...važoda peske leperaha, sar kampil te merkinel, te chraņinel amari priroda, so vaš late šaj keras u so lake te na keres pro rosņipnaskero džungalipen.

Čitro. 1 Paja, čara thaj o pasjenki

(Zdrojos: Avtoris)

Čitro. 2 Kamiben la prirodake

(Zdrojos: Avtoris)

Slovakijate amen sas beršeha 2006 zairinkerde, zapisimen 1 096 zaarakharde merkipnaha lačharde thana štarutno vaj pančto stupňoha, 14 CHKO (merkindo, zaarakharade themi) thaj 9 NP (nacijonalno parka) (e Miklósova, 206)

Maškar CHKO (zaarakharde thaneskere themi) hine o:

CHKO Záhorie, CHKO Dunajské luhy, CHKO Kysuce, CHKO Ponitrie, CHKO Uprali Orava, CHKO Cerová vrchovina, CHKO Vihorlat, CHKO Cikne Karpaty, CHKO Parne Karpaty, CHKO Stražikane heja, CHKO Štjaviavnicke heja, CHKO Poľana, CHKO Isutnone Karpaty a CHKO Latorica (Zaarakharde thaneskere themi, 2021).

Maškar NP (nacijonalno parki) hine o:

NP Tatransko nacijonalno parkos (tvz. TANAP), NP Cikne Tatry (tvz. NAPANT), NP Cikni Fatra, NP Slovačiko rajos, NP Muraňiko plaňina, Pjeňinsko nacijonalno parkos (tvz. PIENAP), NP Poloniny, NP Bari Fatra a NP Slovačiko krasos (Nacijonalno parki, 2021).

Ke kala NP thaj CHKO amen hin Slovakijate mejk 703 cikno thaneskere zaarakharde themi buchlipnaha buteder sar 103 ezera hektarošne. Kel ende mejk kempel te rachinel buteder sar 4 ezera hektarošne, save ačhen ke lende jekhetañipnaha lačharde andro zaarakharda pasmos. Pri ekzamplos o Nacijonalno parki pes lačharen buteder sar 317 ezera hektarenca. Buchlaripen, e vimera kale zaarakharde themenge (hin lačharde učeder stupňoha ko zaarakhaviben Slovakijate) hin buteder sar 23% themi cali Slovakijate. (Kategorija zaarakharde thanenge, 2015).

Džanes, kana imar sal andro zaarahardo than?

Agoroskere hrañici le zaarakharde thaneske ozančine o merkinde butakere nacijonalno parkoste u keren oda pruhenca pro kaštune stlpi no buteder pro stromi, rukhi, agaci. (Označiñiben le zaarakharde thanenge 2021). Buteder ke kala ozačiñibena le zaarakharde thanenge pes šaj dožanes pro agor kala Brožurake, andre Godaveripnaskeri vaš o terno zaarakharde.

(CHÚ) Zaarakharde thana, sne avri vičinde pre Slovačiko themi khatar 19. šelberšeskero vachtos. Avri vičinde sne čak cikno thaneskere themi. Sar eršejne sne avri vičinde imar beršeste 1895 o Pribojos thaj o cikno thaneskeri themi Poňicko dubrava. Pal o dešocho berša, beršeste 1913 sas o Bađinsko thaj o Dobročsko vešeskero pralesos avri vičinde sar rezervaciji. O berš 1948 pes ačiñila zoralo beršeha. Pro thana Slovakijate sne avri vičinde amare eršejen bare buchlarde themi – Tatransko nacijonalno parkos. Kaleha pes mukla charne vachtoha cali sjeťa zaarakharde thanenge, savi pes transforminda-visardña ajsa podobake, sikavibnaske sar la prindžaras adadives. (Zaarakhaviben la prirodake 2015).

Na čak pro than Slovačiko republikate hine butedera šukar themi, save kampe te zaarakhavel, te merkinel pre lende no thaj cali lumate, svetoste. E Slovakia sar rakindñi Jekhetaniñi Evropate peskere thanneca lačharel cali sustava NATURA 2000. Buťaha, ulohaha lake ačhel te zaarakharel kala themi, igen zorales kaj pes te ačhen thaj prejaklo aver Evropa, aver generaciji nek draganadera druhi thaj bijotopi (than kaj džvel, barol isto organizmos vaj jekhetañibanskeri grupa). E Sstava NATURA 2000 pes lačharel duj kothorencu u hine oda akala:

- themi evropikano zoralo viznamoha (ÚEV) vaš o 205 biotopa (95 biotopa druhendar džvirinaskerendar evropikano zoralo viznamoha 44 biotopa druhendar čareskere, rastlinakere evropikano zoralo viznamoha thaj 66 biotopa evropikano zoralo viznamoha);
- zaarakharde čiriklune themi (CHVÚ) vaš o 81 čiriklengere druha.

Vaš savore jekheskere bijotopi thaj druhi, vaj čareskere, rastlinone vaj džvirinaskere pes lačharen butakere kothorencu, roznone rezultatencu kaj pes ke lengeri ekzistencija te lačharel mejk feder zaarakhaviben.

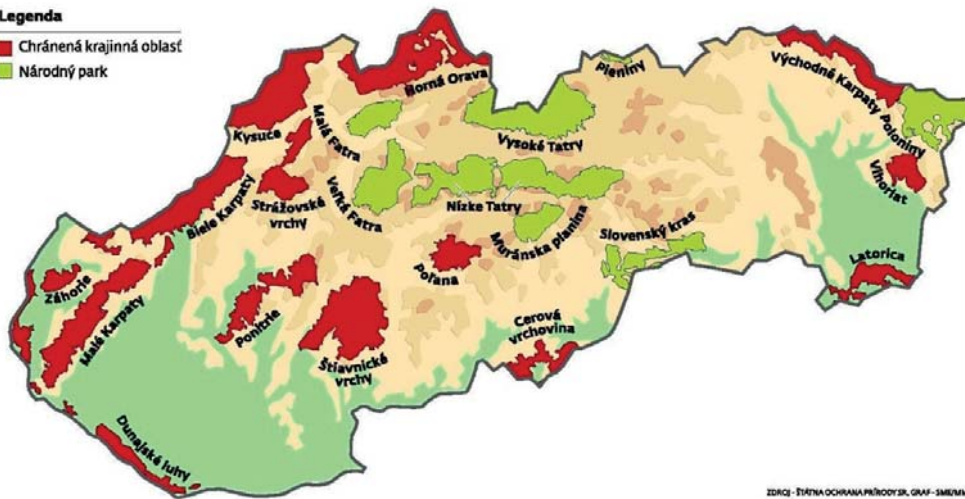
Andre leperdñi sustavate NATURA 2000 imar e Slovačiko republika diña pro šukariben peskere 642 thanenca evropikano zoralo viznamoha thaj 41 zaarakharde čiriklune themenca. (Natura 2000).

Veľkoplošné chránené územia na Slovensku | Deväť národných parkov s ich ochrannými pásmami spolu so 14 chránenými krajinými oblasťami tvoria spolu 22,65 % (1 110 599 ha) územia SR (4 903 400 ha).

Legenda

- Chránená krajinná oblasť
- Národný park

Rozloha jednotlivých národných parkov a chránených krajiných oblastí (v ha)

● Malá Fatra	22 630	● Bielye Karpaty	44 568
● Muránska planina	20 317	● Cerová vrchovina	16 771
● Nízke Tatry	72 842	● Dunajské luhy	12 284
● PIENAP	3749	● Horná Orava	58 738
● Poloniny	29 805	● Kysuce	65 462
● Slovenský kras	34 611	● Latorica	23 198
● Slovenský raj	19 763	● Malé Karpaty	64 610
● TANAP	73 800	● Poľana	20 360
● Veľká Fatra	40 371	● Ponitrie	37 665
		● Strážovské vrchy	30 979
		● Štiavnické vrchy	77 630
		● Vihorlat	17 485
		● Východné Karpaty	25 307
		● Záhorie	27 522

ZDROJ: ŠTÁTNÁ OCHRANA PRÍRODY SR, GRAF - SME/MEM

Čitro. 3 Mapa zaarakharde-chraňimen thanenge Slovačiko themake

(Zdrojos: <https://m.smedata.sk/api-media/media/image/sme/7/56/5605437/5605437.jpeg?rev=2>)

Zakonos – Hakaj 543/2002 Z. z. pal o zaarakhariben la prirodake thaj thanenge andre late pro slovačiko themi lačharel zoralipnaha thaneskero merkiňipen le panč stupňenca kajso merkiňipnaha. Eršejno stupňos, lačharel cali Slovačija u nek zoraleder ačhel o pančto stupňos, savo nadomukel kaj pes te kerel o zberos le plodenge vaj varesave avera buťa numa thaj našti pes čak avka phirel upre-tele kale vešenca, pajenca, hedēnca sar ko kamel, čak palo viznačimen tursiticko droma, chodňikenca u thaj našti ňiko phagerel smirom savo kampil la favnake- džvirini, florake – luluđa, veša, heđa, paja, čara. (Themakero zaarakhiben la prirodake SR, 2005).

Čitro. 4 Zakonos - Hakaj

(Zdrojos: <https://www.searchenginejournal.com/law-firm-marketing-tactics-business-building/391563/#close>)

Nacijonalno parkos e Muransko plaňina

Čitro. 5 Logos NP Muránskej plaňiny
(Zdrojos: <http://www.sopsr.sk/web/index.php?cl=11208>)

Čiraltuňipnestar dži akanutňipen

E Muransko plaňina sas sigder thode pro zaakhariben lakero thaneske beršeste 1976. Numa kaj mejk feder te kerel e tehemi merkípen pre lakero dragaňipen rakinde la pro Nacijonalno parkos beršeha 1997. (o Uchrin, 2006).

Čitro. 6 Muransko plaňina
(Zdrojos: <https://www.travelmag.cz/kone-z-muranske-planiny/>)

E geologicko ačhaviben kala pajake, plañinake ačhel butedera vrstvendar save hine rakimen pre peste, jekh pre aver. Pre lakero agor phuvakere pašlon o horñini save peske mejk leperen pro vachtos phure eršejneskere hedendar, partendar, dural pajk džan o vrstva pjeskovcestar, povšakere, pajk ilovca thaj vapenci. Vašoda kaj sas e plañina prejkal but berša telalo lumakero, svetoskero pañi-moroste, šaj thaj mejk adadives te sledinas ola usadenini save pro ekzamplos pro dumo le Kašterasko, savo hino pašo Tisovcos.

Oda so kerđa e vulkaniko bući andro terdneder vachtos trinto dedeskero vachtoske pes zachovinde o stopi sar sopkakere kotorosekere anteziti adadiveskere thaneste Kľakoste. Adadiveskeri centralnono-maškarutñi thaneskeri kale Nacijonalo parkoske Muranská Plañina kerđa o pañi erozikañi bućaha, thaj jevendoskereskerestar, jevgostar či balvajaha andro štarto hedeskero vachtos. Kale phurikano-historicko dikhibnastar hiñi e Muransko plañina igen but barvali pro agurtne phuvakere tah upral phuvakere šukaribnaskere kotora. Dži akanak pes arakhne 500 chevakere jaskiña vaj prjepasta, bareskere veži vaj brani thaj 50 vaj buteder pañeskere tele phuvakere cheva – ponora, vivjerački. Dži kada vachtos nek dugeder (buteder sar 3 km duge tele phuvakere cheva) o jaskiñakero sistemas u nek buchleder maškar lende hiñi e jaskiña Bobočka, savi hin tiž nacionalno pamjatka-nabisterdñi (e Šmídtová, 2015).

Nek bareder artos andre kada nacijonalo parkoste hiñi e Fabova hoľa (1 439 m n. m.). Nek šukareder dolinica but pañeskere vodopadencia hiñi e Javorňikova dolina u ko nek prindžarutne agoripnaskere thana pes rakinen o Javorín (1 435 m n. m.), o Kľak (1 409 m n. m.) numa thaj e Veľká Stožka (1 297 m n. m.). Thaneskere oblasta Muransko Plañinate hine igen but chevakere, jaskiñi save numa mejk nane pro dikhiben la verejnostake, butedera lendar mejk užaren pre peskero arakhaviben manušna. Nek buteder prindžarutñi hin e Jevgoskeri chev andre late ačhel o jevgos vachtoha calo berš u hin la prejkal 30 metri dugi vivjeračka. Oda so kerel pro šukariben la Muransko plañina hin thaj o Muransko hrados, ačhel ačhado upral pro 935 m n. m. Plañinaha traden o kerestencia nordikano grajendar-grasdendar le hunculoha. (Miklósová, 2006).

Čitro. 7 Jekh khatra o hradoskero branendar
(Zdrojos: Avtoris)

Čitro. 8 Oda so ačhil'a hradostar Murañ
(Zdrojos: Avtoris)

Čitro. 9 Merkípen, Ochrañipen le thaneske
(Zdrojos: Avtoris)

E favna (džvirí) thaj e Flora (paja, čara, veša, luluda)

E thaneskeri Murañiko plañina hiñi zaučhardñi bar igen šukare, dragane čarenca, rastlinenca, kaštengerenca tahaj dživirinenca nek buteder olenda save hine merkinde hakajoha. Čerinen pes adaj jekhetañibnaha o paja, tele vešeskere mokradña le barneca, skalenca thaj igen bare hedñi. Baron adaj zorale taťipnaskere kamibnaha luluda numa thaj subalpineskere thaj alpínske čareskere rastilni. Dži kada vachtos pes arakhle thaj prebadinde, arakhle 1 400 druhi kale luľudendar, čarendar u o veš zaučharel lenca 87 % kale nacijonalo parkoste. (Šmídtová, 2015).

La favna reprezentinel sar kirajis, kralos amare vešenge o merkípen zakonoha ričos hñedo (*Ursus arctos*), lengero khereske ačhel thaj le šelmenge sar hin o risos ostrovidos (*Lynx lynx*), la mačkake dzivake (*Felis silvestris*) vaj igen šukareske ruveske dandvaleske – vešakere rukoneske (*Canis lupus*). Andro hedoskere paña save čujon teleder andro vešeskere jarki hin butedera druha maťa-ribi u dživel adaj thaj amaro pañakero predatoris o vidrojjs jarkakero. (*Lutra lutra*).

Čitro. 10 Vidra jarkakeri

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Vydra_rie%C4%8Dna)

Andro agaci, stromi save baruven andro garude thana, kaj pes naši lovkes te dochudel manuškero čang odoj dživen andre peskere kherora o zejgoscere kraľi – amare zejgoscere dravca thaj o sovi. Pro ekzamplos ajsor orlos skalnato (*Aquila chrysaetos*), e sova dugo chvostono (*Strix uralensis*) vaj o sokolos sťahovavo (*Falco peregrinus*). E Muransko plaňina hin khereksero than thaj igen dragano dugo čangereske – bocjanoske kaleske (*Ciconia nigra*) u andro smrekašno veša andro nek učeder ačhade thana šaj draganones dikhas varekana thaj la terovi hluchaňiskera (*Tetrao urogallus*). Tetreskero kašukano – hluchaňos hin amaro nek bareder kurovitano čiriklo Slovakijate. (Členitý reliéf..., 2021).

Čitro. 11 Sova dlhochvosto

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Sova_dlhochvost%C3%A1)

Čitro. 12 Tetros hluchaňiko

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Hluchaň_hôrny)

Barvalipen kale thaneske sikaven thaj o ciknore bijalo stavcoskere, buteder sar 350 druha lepedki-motili, pro ekzamplos ajso Jasoňos lolojakheskero, savo hino trinto parikano reliktos, buteder sar 200 druhi duj sarňak-erengere, 286 thaj buteder punkalova-pavuka, ajsi 40 druhi buteder čangeskere, šel čangere-o stonoški u buteder sar 75 druhi lovkašne slimaki thaj mejk avera ciknore džvirina. Pro ekzamplos ajso denaškerdo o behuňikos (*Duvalius szaboi*) dživel čak andre jekh kajsi chevitňi-jaskiňate Tisoveskero thaneste. Igen dragaňi ačhel thaj o murarikos lolo sarňakero savo dživel pro igen uče vapeňeskere bralli. Plazendar adaj dživen o jašterici muraskere vaj e užovka haldkoňi-kidovz, sabos. (Profant, 2021).

Slovakijate dživel butedera sar 28 druhi ňetopjera, lendar 23 dživen Muranko plaňinate. Nek buteder šaj adaj dikhas le podkovaris ciknes (*Rhinolophus hipposideros*), no igen phares hn te dikhel le podkovaris ist-

Čitro. 13 Jasoňos lolojakheskero (*Parnassius apollo*)

(Zdroj: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jaso%C5%88_%C4%8Dervenook%C3%BD)

Čitro. 14 Murarikos lolo sarňakero

(Zdroj: https://sk.wikipedia.org/wiki/Mur%C3%A1rik_%C4%8Dervenokr%C3%ADdly)

nunes-južnones (*Rhinolophus euryale*) vaj le ljetavcos stáhovašnes (*Miniopterus schreibersi*). Pro thana Muransko plaňinate pes pro pharo dochudle thana zachovinde thaj o povodnone, phurikane smrekašne thaj borovicakere agaci, ruvakere veša. Varesave kala agacendar pes dodživen the andre kasje ekstremnonone podmjenka buteder sar 300 šel vaj 400 šel berša. U šaj thaj vašoda kaj baron pro igen phares dochudle bareskere thana. Maškar igen dragano kaštuno druhos rakinas thaj le tisos (*Taxus baccata*). Andro bukosero-hraboskero veš šaj čak phares tiž arakhas zaarakhađi raslinkica kandikos rukonašno (*Erythronium dens-canis*). Pro paja thaj pro pasjenka šaj arakhas thaj roznone druhi orchideji sar hi pro ekzamplos vstavašos bazašno (*Dactylorhiza sambucina*). Andro phurikane geologicko vechtos rakinas thaj o povodos rastlinkake savi baruvel čak Muransko plaňinate. Vičinel pes Liko muraňiko. (*Daphne arbuscula*). Jekhetanes le mokradenca šaj thaj arakhas maškar lende igen šukar u pro dikhiben ajsi običajnono rastinkica thulora običajnono (*Pinguicula vulgaris*). Akadi čarori, rastlinkica peske džanel igen mištes te „pheravel o per“ kana chal o hmizos. Joj hiňi mas chavibnaskeri. E Muraňiko plňina hiňi užasnono phurikaňi, historickono či vedeckono thaneskeri, savi hiňi beršestar 2009 Zaarakhađi sar čiriklunu than – Stolica u ačhel pro jekhetaňiben le 26 thanenca nek buteder zaarakhade zoralipnenca palo o zaarakchibanskere stupňa. (Šmídtová, 2015).

Čitro. 15 Vstavačis bazovno

(Zdrojos: <https://snaturou2000.sk/rastliny/vstavacovec-bazovy>)

Čitro. 16 Liko muraňiko

(Zdrojos: <https://www.atlasdrevin.sk/druh/86-lykovec-muransky>)

Čitro. 17 e Tučnica obyčajnono

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Tu%C4%8Dnica_oby%C4%8Dajn%C3%A1)

Paš e zapadnono sera, kotor kale nacijonalnono parkoske Muraňiko plaňinake okresoste Brezno thaj katasralno thaneskereske pašo gav Čjernono Balogoste hin jekh nekšukareder nacijonalnono prirodnono rezervacija (NPR) pre Slovačiko themi – **Dobročsko pralesos** (baro veš).

Čitro. 18 Dobročsko pralesos

(Zdrojos: <https://www.sorger.sk/atrakcie/dobroccky-prales>)

O Dobročsko pralesos sas avri vičindo imar beršeste 1913 maškaro eršejne thana Slovakijate vaš e rezervacija. Beršeha 1998 chundā vaš peskero mimorjanono viznamos, zoralo statutoha- Evropikano diplomos u ačhila pro jekhetaňiben la NATURAHA 2000.

Than buchlaro kala rezervacijake. Bichlarđi hiňi thaneha 104 hektari u lačhardi pančtono stupňoha zaarakhibnaha, vašoda kaj džal palo zaarakhaviben praleskesoskere vešendar bijalo manuškero vast andro roznone vachta, kana peske dživel peskere džživipnaha.

Ačhel pro sikhľuvipen, vedeckone-viskumnone thaj kulturakere cieľi. Buchľardđi hiňi pro ciknoro than numa igen bara pestrostāha vešakere jekhetaneskerenca khataro jedľi bučinaskere savi lačharel nek barder lakero than. Nek hlavnono kaštuňi kale pralesoske hiňi e jedla parňi (*Abies alba*), o javoros horskono (*Acer pseudoplatanus*) numa thaj o bukoso vešeskero (*Fagus sylvatica*). Šaja daj dikhas le brestos horkono (*Ulmus glabra*), le smrekos običajnones (*Picea abies*) thaj le jaseňos sanes (*Fraxinus excelsior*). O Dobročskono pralesos hino čačo igen viňimočnono te oleha kaj adaj sas arakhdae butedera pozoruhunone hubi save baron pro kaštakere smrekoste, kada šaj dikhas čak pre kada than maškar cali Slovačiko republikate. Hine oda o Tvarožňikos laponskono (*Amylocystis lapponica*), e pornatka hodvabnoňi (*Anomoporia bombycina*) thaj e amoloporovka aljaškakeri (*Amyloporia sitchensis*). E Jedľa andral Dobročskakero pralesostar sas but prindžarutňi cala Evropate. Phagerđa la čak e igen zorali balvaj, vichoris beršeste 1964. Sas uči šukarore 56 metri, gondolinel pes kaj sas phuri ajci 500 beršeskeri, sas obvodoha buchľardđi 690 centimetri u lakero prjemeris dochudelas šukaren 193 centimentri (Ambróz 2017).

Čitro. 19 Dobročskeri jedľa beršeha 1950

(Zdrojos: <https://www.ciernybalog.sk/dobroccky-prales.phtml?id3=83412>)

Džvirinakeri riša adaj zaačhavelo rič hñedono (*Ursus arctos*) Zadikhle adaj thaj ruves dandvales (*Canis lupus*) u samozrejnones ačhel thaj kerheske vašo igen šukar risoste osrovidoskereske – dzivono mačka (*Lynx lynx*). Khatar o čirikle adaj dživel igen dragano dugo čangengero bocjanos kalo (*Ciconia nigra*), o sovi dugo chvostnanone (*Strix uralensis*) thaj butedera roznonone gilavutnore čirikle (Ambróz, 2017).

Leperaha thaj kotor thaneste Vidros, kaj tumen šaj anel e mašina, vonatos kalihorskono štacijakeri u igen bud prindžarutni ačhel peskero vešeskero skanzemoha, hino phundrado prejaklo manuša calo berš. Šaja daj arakhen igen but zastavki le infomačnono-džañipneskere tabulenca save tumenge phenena la čirlatuňa historijaha kale vešeske, buťaha savi pes andre leste kerel thaj zaarakhabinhaha, merkipnenca savenca hin zaučardo.

Čitro. 20 Drom Chodňikos-dromoro vešeskere skanzenoha
(Zdrojos: <http://www.spoznaj.eu/cierny-balog-skanzen-vylet>)

Čitro. 21 Buťi savi kerel o pilčikos vešeste
(Zdrojos: <https://www.kamnavylet.sk/sk/atrakcia/lesnicky-skanzen-vydrovo-cierny-balog>)

Zaarakherdo-Merkipnakero than o Štjvaňickere vrchi-heda

Čitro. 22 Logos CHKO Štjavnickakere hed'a-vrchi
(Zdrojos: <http://chkostiavnickevrchy.sopsr.sk/>)

Čiraltuňipnestar dži akanutņipen

Štjavnickakere hed'a sas sar zaarakhado themutno than zvičindo imar beršeste 1979 the presikhaven jekhba-reder sopkakero vešiben andre Slovakija. Oda vulkanikakero tham le baňikano čirlatuňipneha, le but vajsave teknikane leperibenca, save pen zaačhade the hine adaj sikhade le nipenge. Prekal peskero bazutno baňikano čirlatuňipen, sas beršeste 1939 o foros Banskó Štjavnica jekhetanes le peskere teknikane leperibnenca irindo andro Zoznamoste vaš Lumakero kulturakero zaačhiben UNESCO. O baňika adaj sas imar but čirla anglal buter sar 2000 berša. Prekal baňikano keriben pes e Banskó Štjavnica ačhila lumakero oprethoviben. Paš Banskóštjavnickakero pašalipen hin buter sar 30 tajchi – umelones sthode pašeskere thana, khatar varesave hine sthode pedal rekreacija. Andro opraloceanoskero učiben 1009 metri opral oceanoste hino jekhphirkerdo hed'os vaš Štjavnickane hed'a, Sitno. Andro štjavnickakero krateriskero maškaripen hin butprin-džardo hed'os Kalvarija, so terđol pro čadičakero sopkakero thuvalo, so sas sthodo kana pen zachudne štar-toveša (Miklósová, 2006).

Čitro. 23 Sopečnono kominos telal Kalvarija

(Zdrojos: <https://www.kamnavylet.sk/sk/atrakcia/kalvaria-v-banskej-stiavnici>)

Čitro. 24 o Štíjavnikane tajchi

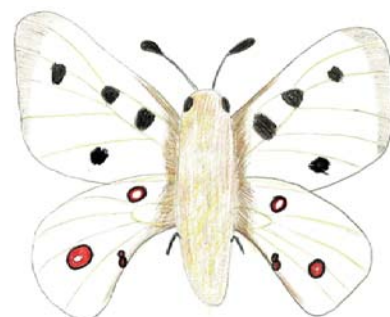
(Zdrojos: <https://www.kamnavylet.sk/sk/atrakcia/kalvaria-v-banskej-stiavnici>)

E favna (džviri) thaj e Flora (paja, čara, veša, luludža)

Andro Štíjavnikane heđa pen rozčhiven oprohedoskerene druhi le telehedoskere cikňibnenca. Adaj hine khere ajse dandvale sar mačkica dzivo (*Felis silvestris*), čineder darandľi e vidra leňakeri (*Lutra lutra*), jekhto rissos ostrovidos (*Lynx lynx*) vaj amaro jekhbareder dandvalo ričh hňedo (*Ursus arctos*). Andal amare čirikle hin

adaj kheripen o dandvale sar orlos krikľavo (*Aquila pomarina*), sokol lastovičjaris (*Falco Subbuteo*) vaj sokolis sťahovašno (*Falco peregrinus*) le včelaroha vešuneha (*Pernis apivorus*).

Čitro. 25 Sokolis sťahovašno

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Sokol_s%C5%A5ahovav%C3%BD)

Maškar sopen the sodujdzivipnen hin adaj peskero kheripen zaarakhadī salamandra škvřnito (*Salamandra salamandra*), zaarakhadō skokanos štihlono (*Rana dalmatina*), vaj zaarakhadī užovka frkañi (*Natrix tessellata*). Maškar bijokokaleskere hin adaj kheripen vajsave kirme, maškar lende bistruški, šelpindrengere vaj rohačis baro (*Lucanus cervus*), aļe the šukar lepetki sar vidlochvost feniklovo (*Papilio machaon*) vaj jasoñ chochlačkovō (*Parnassius mnemosyne*) (Fauna a flōra..., 2021).

Čitro. 26 Salamandra škvřnito

(Zdrojos: <https://zn.sk/salamandra-skvrnita-zaujimavosti/>)

Džanes kaj:

la salamandra škvřnito hin 26 buteder DNA sar e manušes?

the kaj hiñi cikno baripeñ pes dodživel ajsi 40 berša?

o salamandrašne dīvesa Banskō Štjavñicate pes vičinen alkere neveoha? Kana o bañika phirkerenas raťenca dromenca kale foreste le pampašenca vastende len chudenas, kala lengere sitinaskere lampašende pes dikhloľas sar phirkerđi samalandra škvřñaskeri.

džanel te kerel oda kaj pes lake te ujoľ terne salaman-dri duj sposobenca? Hine eršejnones jandrende vaj uľon, aven pro svetos, lumate imar džide bijalo jandre. (Salamandra škvřñaskeri, 2018).

Čitro. 27 Skokanos štihlono

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Skokan_%C5%A1t%C3%ADhly)

Čitro. 28 Užovka frkaňi, sapos

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/U%C5%BEovka_%C5%95kan%C3%A1)

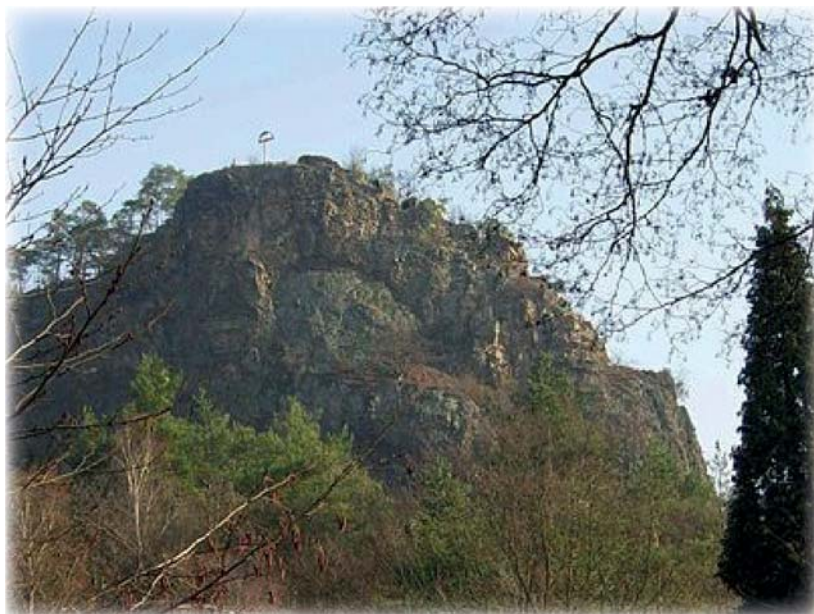
Čitro. 29 Sekvoj mamutašno
(*Sequoiadendron giganteum*)

(Zdrojos: <https://www.enviroportal.sk/stromy/detail/sekvojovec-za-botanickou-zahradou>)

Jekhetanes le zaarakhado themskero than Štjijavňikane heďa hine zvičinde but ciknotheneskere zaarakhade thana.

Andro them Žiar nad Hronom oda hine ko priklados PR Kameno jarkos, PP Kapitlakere skali, PR Kameno oceanos, PR Bralce, vaj PR Szabovo skala (Zaarakhado than andro CHKO Štjijavňikane heďa, 2021).

Štjijavňikane heďa hine thode jekhužnones andal slovakijakere veša, aľe pes buteres diferencinen le vešendar, so sas adaj akor. Dojekhvar šaj daj arakhas ajse rukha sar dubos jevenduno (*Quercus petraea*) the andre buter učipen the jedľa parňi (*Abies alba*). But interesno andro ada them hin oda, hoj andro učipen 1000 metri opral oceanoste pro južno Sitnoskeri sera baron bukova veša. Baron adaj the daskeci interesna, the ekzotikane rukheskere druhi the oda hine sekvojos mamatušno (*Sequoiadendron giganteum*), vaj duglaska tisolisto (*Pseudotsuga menziesii*). Ala but kuč rukha hine jekhetanes le arboretoha Kisihibel, so hino sthodo pro thaneste 7,7 hektara (Miklósová, 2006).

Čitro. 30 Szabooskeri skala-partoskeri

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Szab%C3%B3va_skala)

PR Szabooskeri skala sas zvičindī beršeste 1907 vaš jekhphureder prirodakeri rezervacija pre Slovakiya le korkoripanskeri faunaha the floraha the butbaro jakhestar 50 metri učaha skalaha (Ambróz, 2017).

Andro thama Žarnovica hino ko priklados PP Putikoskero heđos, PR Kojatin vaj NPR Kašivarova the andro tham **Krupina** oda hine ko priklados PP Siksovo than vaj Krupinakere skali the PR Nango heđos. Andro korkoro tham Bansko Štjijavňica hine ko priklados zaarakhade thana Arboretum Kisihibel vaj Banskoštjijavňicakeri botaňikaňi bar. Hin adaj the prirodakero leperiben Žakilsko plesos, so hino jekhto vaš prirodakero sthoviben. Dureder hoj narodakeri prirodakeri rezervacija Sitno vaj prirodakeri rezervaciji Holi the Gajdošovo (Zaarakhade thana andro CHKO Štjijavňikane heđa, 2021).

Čitro. 31 PR Kojatinos

(Zdrojos: <http://chkostiavnickevrchy.soprs.sk/galeria/>)

Čitro. 32 PP Krupinske bralce

(Zdrojos: <http://www.vypadni.sk/sk/krupinske-bralce-stan-garigel>)

Čitro. 33 Čak jekhtuno kajso prirodnono jazeros Žakýlsko plesos (PP)

(Zdrojos: <https://www.najkraj-sikraj.sk/zakylske-pleso-prirodna-pamiatka/>)

Džanes kaj:

- e duboskeri morči – kora vaj leskere mule patrina hine pherade baro barvalipnaha – taninoha? Kerell pes leha buti khtarae morči, cipa, thaj pro sastaribena le hemeridojenge, thaj kana dukhal o kirlo. Homeopatijate pes kerel e tinktura, leskere žaludendar pes sastarel o alkoholizmos thaj o buko.
- umelono gulipnaskero sladidlos, o sorbitolos vaj o ljekos aspirinos pes anro čirlutno vachtos denas kale sastarde čarengere rastlinendar?
- o ekstrakti topoleskere thaj vrbakere morčendar pes sastipnaskeri butake – medicinate no thaj kale vachtoste lačharel pro sastipen dukhavibnaske zapalenge sar hin e revma vaj e artida? (Sastipen le stromendar- ruvendar, kaštune agacendar, 2015).

Minutašňi

Ó	M	M	A	B	M	L	K	M	É	Í	Y	W	R	S	Ť	D	M	L
X	U	K	Á	Y	D	O	R	Í	R	P	A	N	A	R	CH	O	M	N
É	R	S	R	L	Y	L	D	L	Ť	Ť	K	P	J	H	B	M	F	A
B	Á	Ť	Š	E	P	T	C	V	N	L	O	R	D	H	G	I	S	K
Y	N	X	Č	M	M	R	A	R	O	T	A	L	H	J	D	C	CH	D
K	S	P	A	M	S	E	O	P	K	R	L	T	CH	CH	F	A	Ý	Á
S	K	Í	B	A	S	M	N	K	R	O	P	Ť	O	H	Y	J	M	L
R	A	Y	C	E	K	A	Ý	E	R	A	R	K	D	R	N	D	L	K
Í	P	Í	D	R	R	A	R	A	C	M	K	R	F	B	I	F	N	S
B	L	L	I	Ť	Í	É	K	K	Č	K	V	É	D	H	N	C	B	A
I	A	V	L	K	D	R	A	V	Ý	Š	W	O	N	F	O	J	A	N
S	N	Y	N	Č	D	Ď	Ž	B	R	K	K	U	J	D	L	D	F	R
C	I	D	S	B	P	P	É	E	K	L	S	U	F	D	O	CH	J	E
E	N	R	C	É	V	O	I	B	O	Z	M	N	H	B	P	CH	H	I
T	A	O	K	Ó	W	P	V	L	Ó	W	O	L	E	J	F	D	Ý	Č
A	N	V	R	Ť	O	R	L	O	Ť	K	Z	N	D	V	F	J	H	V
S	Á	O	Ó	T	X	K	Ó	R	Á	V	Á	U	J	F	O	B	D	H
O	Š	X	E	A	W	O	O	Z	S	V	Á	Š	F	Á	L	L	F	J
K	Ť	N	N	B	V	K	R	A	P	Ý	N	D	O	R	Á	N	S	CH
Š	T	I	A	V	N	I	C	K	É	V	R	CH	Y	J	F	Á	J	Í

Ač sigednero sar tire amala, barati :-)

Rode thaj arakh či ke jekh minuta akala lava:

Domica, Vlk dravý, Východné Karpaty, Kremenec, Slovenský kras, netopier, Štiavnicke vrchy, Vydrovo, Muránska planina, zákon, Poloniny, národný park, ochrana prírody, čierna skládka, Latorica, Kosatec sibírsky

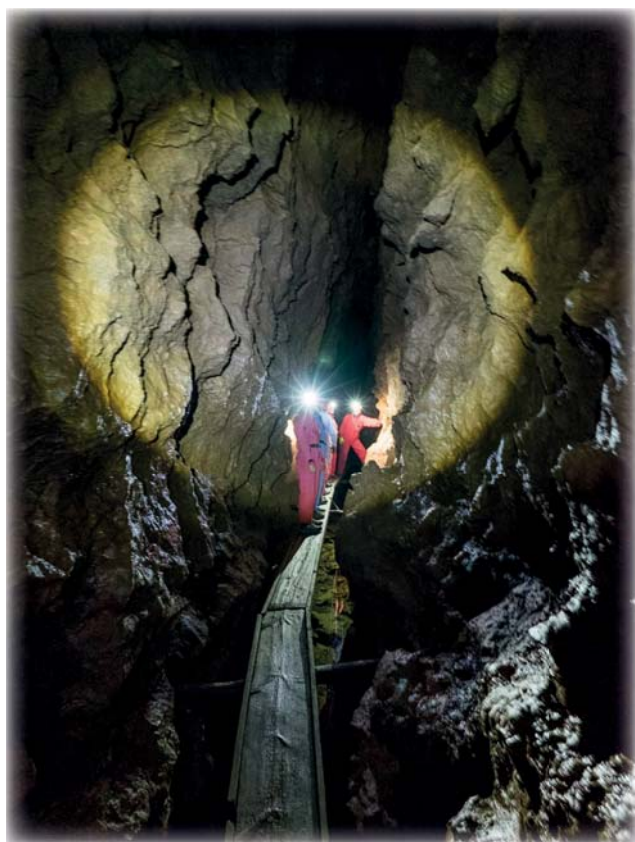

Nacijonalno parkos Slovačiko Šukaribnaskero-krasos

Čitro. 34 Logos Slovensko krasos
(Zdrojos: <http://www.sopsr.sk/web/?cl=11223>)

Čiraltuňipnestar dži akanutňipen

Čitro. 35 Krasnohorsko chevutňi jaskiňa
(Zdrojos: Sekereš, J.)

O Slovačiko šukaribnaskero kraosos jekhetanes le ungriko Aggtelasko krasoha hine sar jekhetano kotor lačharde programoha UNESCO „Manuš thaj e bijo-sfera“. Sar jekh korkoreskero nacijonalnono parkos sas avri vičindo beršeha 1973. Oleha kaj pes kerenas varesave pohiba le litosfericko doskenge pes milijona beršenca forminenas tele phuvakere trhlini, cheva thaj puklini, save dine adadživeskere nacijonalno parkeske kajsi podoba, muj. Leskero centralnono thaj bares šukaribnaskero hin e Silicko plaňina la bares šukari Zadželko tiesňavaha. Či ke kada dĭves sas arakhle 712 jaskiňi, te ola angrikoha pre lakeri sera. Nek buteder prindžarutňi jaskiňa la Domica pre slovačiko sera hin pro dugipen 5,6 km. Le navštevňikenge del možnosť pes te člkinel telalur laha u arakhle pes andre late butedera phure kotora palo pravekono manuša. Maškar nek prindžarutne jaskiňi mejk rakinas thaj la Krasno šukaribnaskero krasnohorsko jaskiňa, Ochťinsko thaj Gomabasecko jaskiňa vaj e Silicko ľadňica. E Krasno šukaribnaskero krasnohorsko jaskiňa hiňi baro unikat-os Evropate, andre late hin nek bareder stalagmitos, učibnaha 32,7m (Miklósová, 2006).

Čitro. 36 Zadjelsko tiesňavašňi
(Zdrojos: Sekereš, J.)

E favna (džviri) thaj e Flora (paja, čara, veša, luluda)

Avka sar phenda e Tomaškinova (2013) približnones prejkal 5000 berša, čirlutno vachteha pes kezdinda o procesoso, te forminel adađiveskri favna thaj flora pro Krasno šukaribnaskero krasnos. Ke kada prithoda peskero vast thaj o chuľajipen thaj o manušakero bešinnaskero dživipen. No patrinel o Krasno šukaribnaskero krasnos ko nek šukareder thaj nek draganeder thana andre maškarutňi Evropate. Hin andre leste butedera sar 1500 druhi čarakere rastlini lačharde zakonoha vaj hine ohrozimen, merkipnašne u butedera lendar hine endemickone. Buteder sar 314 druhi hine Lole zozanmoste rastlinenge andre Slovakija. O Kan-

Čitro. 37 Ostrica charnokošijovasekri
(Zdrojos: <http://www.biomonitring.sk/Occurence-Data/BotanicalOccurenceRecord/Detail/2742065>)

dikos psí – rukonašno (*Erythronium dens-canis*), e ostrica charňi – kratkošijová (*Carex brevicollis*) vaj e jarabina budajašňi (*Sorbus budaiana*) baron čak pro than Krasno šukaribnaskero krasnoste. O veša zalačharen 78 % themi. Nek butedera baron o dubi jevendeskere (*Quercus petraea*), buka vešeskere (*Fagus sylvatica*) vaj o hrabi običajnone (*Carpinus betulus*).

Vaš akada šukar partos ačhel ajso špecificko jaskiňakero thaneskero-prostredjnos. Sas adaj arakhli 55 ezerašňi ňetopjerakeri kolonija. Pro ekzamplos o podkovarís cikno (*Rhinolophus hipposideros*), vaj o merkindo, ohrozimen ňetopjeros sťahovašno (*Miniopterus schreibersi*).

Čitro. 38 Ňetopjeros sťahovavašno
(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Lieta-vec_s%C5%A5ahovav%C3%BD)

Dživen adaj ajsi 11 druhi džambendar, 24 druhi ňetopjerakere, 6 druhi sikorki vaj 11 druhi sapi, plazi. Barvali favna hiŋi pherađi thaj le dandvalenca le sokoliha raroeha (*Falco cherrug*), orloha kirajiskereha-kraľoskereha (*Aquila heliaca*) vaj dĳives so dĳives draganeha dudkoha chocholateskereha (*Upupa epops*) (Favna Slovaĳiko krasoste, 2021).

Ĉitro. 39 Dudokos chocholateskero
(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Dudok_chochlat%C3%BD)

Ĉitro. 40 Risostrostrovidos – dzivi maĳka
(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Rys_ostrovid)

Nek buteder adaj baron o hrabaŝno-duboskero veŝa. Dživen andre lende pro ekzamplos o jarjabkos hvornono (*Bonasa bonasia*) vaj o d'atelis kalo (*Dryocopus martius*). Peskero khereskero than adaj arakhne thaj o risostrostrovidos – dzivi maĳka. (*Lynx lynx*) no thaj o ruvdandvalo (*Canis lupus*) (Mikl'osov'á, 2006).

O Sloaĳiko krasos sikavel rajos pre Phuv vaŝo o turisti. Hin adaj igen but jaskŋi, tursitickone dromora, interesantnone vaj prindžarutne džaŋibnaskere droma tha biciklakere droma-ciklotrasa. Ko nek prindžarutne thana rakinas la Zadĳelsko dolina vaj la Skalicko plaŋina, chevakere- jaskiŋendar hin oda e Domicia, e Gomasicko jaskiŋa, e Aragotinovo jaskiŋa tiž e Jasovsko jaskiŋa.

Pro than nacijonalo parkoste hin zairinde, zapisimen 7 prirodnone rezervaciji (PR) u hine oda o Garlaŝiko skali, e Palanta, e Kirajiskeri-Kraľovsko chaŋik – hin adaj thaj igen ŝukar moĳjarnono vegetacija, Telal Fabijanka – than kaj hin igen dragano thaj zaarakhado kosatcos sibirskono (*Iris sibirica*), Phuvakero hradĳskos, Sokolikeri skala thaj o Kloptaŋis. (Prirodnone rezervaciji, 2021).

Ĉitro. 41 Brali andre zadĳelsko tjesŋavate
(Zdrojos: Sekereŝ, J.)

Dural hin zairimen 10 nacijonalnone prirodnone rezervaciji (NPR) u hin oda o Brzotinskone skali, ksave hin nek bareder rezervacija Slovaĳiko krasoste, dural hin oda o NPP Drieŋovcis, Domicckone ŝkrapi, o Hruŝovsko veŝeskero lesostepos, e Havraŋiko skala, o Keĳovsko ŝkrapi, o Jasovskone dubini, o Turŋjansko hradno hed'os ole kotorenca save aĳhile khataro o zrucaŋini kale hradoske, Telal merkippnaskero hrebeŋos u nek prindžarutno manuŝenge aĳhel e Zadĳelsko tjesŋava (Nacijonalo prirodnone rezervaciji, 2021).

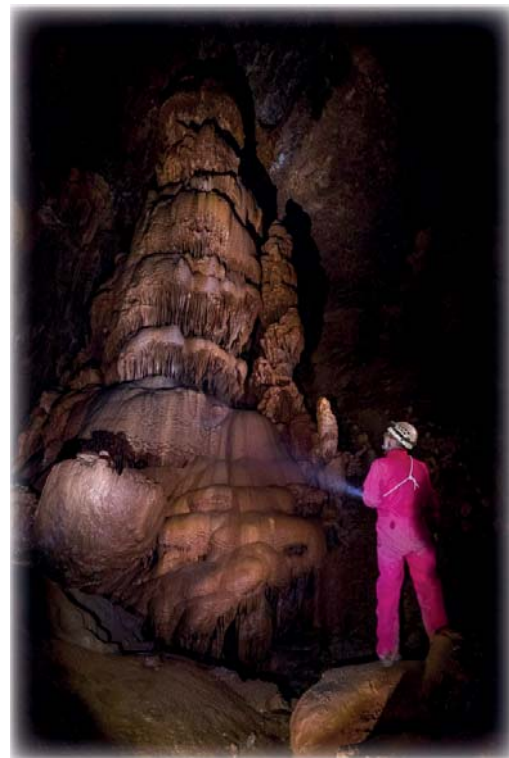
O Kaŋonos, savo pes viĳinel **Zadĳelsko tjesŋava** pes aĳhađa oleha kaj prepele butedera jaskiŋi, lenge pes phagenas o uĳe fali, o stropi. Hin dugi ajci 3 km, ĳujol laha partoskeri jarka e Blatŋica u hin laha zathode bare skalnakere, bareskere brali, piljeri-aĳhade zorale, o komini vaj bareskere, skalnone veži thaj o fali roznone tvarenca. Pro interesantnono aĳhel andre kadi tjesŋavate thaj o faktos, ĳaĳipen kaj andro uĳe, upral baremorskone – lumakerepaŝeskere upralĳipena baron tařaviben kamavibnaskere ĳara, rastlini u pre dujto sera, pro visariben kaleske, pro telutne thaneskere polohi, pro telune roklini baruven druhi tipickone vaŝ upralutne polohi. Teleder hin o vazduchos, velegovs cindeder, ŝilaleder u vaŝ e rezervacija sas avri viĳindi berŝeha 1954 (Mikl'osov'á, 2006).

Pro than ŝukaribnaskereske – krasoske hin 3 prirodnone pamjatki, (PP) o Prjelomos Muraŋakero, Jovickono raŝeline-skero thaj o Meltĳjacko profilos (Prirodnone pamjatka, 2021)

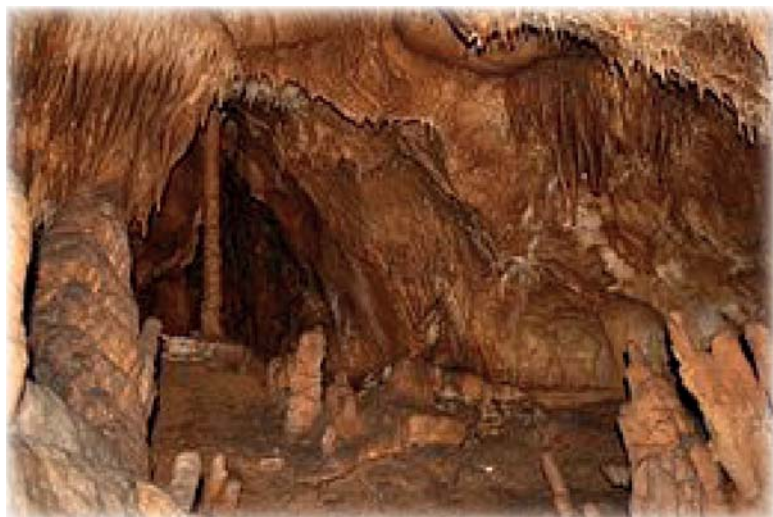
Paľikeribnaha ačas la historijake kaj šaj navštivinas butedera jaskiňi vaj prjepasťi, save hine zairimen, pisinde andro nacionalnone pamjatki (NPP) u andro Slovačiko šukaribneskero krasoste hin či kada vachtos zairinde kajse 17 thana, hine thaj lačharde zoznamoste lumakero, svetoskero kulturnono thaj prirodno dđedičstvosťe UNESKOSTE. Hine oda e Brazda – prjepasťa dugu 181 m, Ardovsko jaskiňa dugu 1550 m, jaskiňa Domica, sabo arakhne o manuša beršeste 1926 dugu chodebnca hiňi buteder sar 5 km dural hin oda e dzivo baleskeri - Ďivjačja prjepasťa, dugu tele phuv 123 m u pro lakero teluno agor pašlon đivjakoskere kokala phure vachtocha ajci 3000 berša. E Gombasecko jaskiňa dugu prejkal 1500 m phundradı vaš o manuša beršestar 1955, Drjeňovsko jaskiňa sas avri zvičindı vaš e NPP beršeste 1996 dugu hiňi buteder sar 1300 m. Beršeha 1978 pes arakhľa e Hrušovsko jaskiňa. Šukar tha interesantnono tipos jaskiňake sikavel e Šukareskeri **Krasnohorsko jaskiňa**, vašoda bo pes sikavel tipoha tzv. jarkakeri jaskiňa. Andre late pes šj džal čak kompletnono jaskiňakere uravibnaha, vistrojaha thaj le sprjevodcoha. Andre late hino o kvapľos, savo mušinen te dikhel.

Aver NPP hiňi Kuňijakeri prjepasťa, But bari prjepasťa, e char Milada le barvalo figindo šukaribneha, Silikaňi marchuňi, Skalikakeri leň, so hino gindardo buter sar šov kilometri. Ko aver jaskiňenge-ro sthoviben perel the Jivutňi, jevgoskeri chev, vašoda hoj o ľegos adaj ľikerel prekal calo berš, Ochťinakeri aragonitovo char, sar jekh andal trine jaskiňendar andal calo luma sas arakhadı beršeste 1954, Harangozindı char le prijepasťakeri choripneha buter sar 100 m the Jasovsko char (Nacijonalna prirodake leperibena. 2021)

Jasovsko char zaperel maškar jekhphuredere arakhade chara pre Slovakia le gindaripneha 2811 m the le nipenge sas ča kotorendar sikhadı beršeste 1846. Lakero presikhado andripen presikhavel avripen the visardones. Akor, kana pes teluňi paňi hazdel the perel, aven telune leňakere paňa butervar paňisalarde. Adaj sas arakhade the kokala vaš Charakeri hyena (*Crocota spelaea*) the o čirlatuno Chareskero rič (*Ursus spelaeus*) (Ambróz, 2017).

Čitro. 42 Krasnohorsko stalagmitos
(Zdrojos: Sekereš, J.)

Čitro. 43 Jasovsko char
(Zdrojos: https://en.wikipedia.org/wiki/Jasovsk%C3%A1_Cave)

Čitro. 44 Andripen andre Silicakeri marchuňi
(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Silic-k%C3%A1_%C4%BEadnica)

Zaarakhado themeskero than Latorica

Čitro. 45 Logos CHKO Latorica

(Zdrojos: <http://www.soprs.sk/web/?cl=11226>)

O Cinde - Mokrađa hine defininde sar themi, save hine začorde pañeha vaj calo vachtos, vaj čak sezonate. Avka sar oda rakine o zakonos 543/2002 palo o zaarakhardi priroda thaj themi hiñi e cindardí definimen sar than le slatínenca, rašeliniskere thaj le močjaringere vaj prirodnono čujakero pañeha, ačhavibnaskero pañi, cindí pajakeri čar thaj pañakeri nadrža vaj thana le ribñikenca. Andro zoznamoste cindarde le themutno nacionalnono zoralo viznamoste e Slovačiko republika zairinda 14 thana, tzv. Ramsarskone lokaliti – do-vakeriben, rezultatos pal o cindarde sas podirimen Iranoste (foroste Ramsar) 2 februariste beršeste 1971. Beršeha 1990 pes ke kada ra,saskero rezultatos dorakinda thaj e Slovačiko republika. 23 thana andralo 41 CHVU (zaarakharde čiriklune themi) hine gavermentoha khatar e Slovakiya identifikimen sar zavislone pro pañi (cinde Mokradi, 2021).

Maškar igen zorale klimatickone kothora, save lačharen zorale buñenca pro kala cindarde mokrađa imar šelberšenca o zaplavi,, prjemernones jekh beršeha kana del o brišind thaj o prjemernono baro ñilajaskero taťipen. Baruvipnaskero taťariben čak varekeci frima stupñenca (cca 3-4) celzijakerengerenca šaj do anel bibacht, ajsi phageripnaskeri degregacija buteder sar 80 percenta cindarde thanenge. Te avri šuťona ačhela e redukcija thaj ko meriben le rastlinenge, džvirinenge roznono druhengerenge save andre kajse cinde thana dživen, baron. (Bijodiverzita thaj o klimatickone čeribena, 2015).

Le čirlatuñipnestar dži akanutñipen

Zaarakhado themeskro than Latorica sas zvičindí sar zaarakhado andal zvičiniñipen vaš Slovakijakeri komisija pedal džiduno pašalipen beršeste 1990 vaš gindariñipen 15,62 ha. Rozthovel pes paš leñ Latoricate the lel peha mek teluno Laborciskero the Ondavakero than le pašlade lužno vešenca the ritenca la sustavaha vaš bičuľade pañenca the dunenca. Akorutñi štruktura vaš ada than nane dži adađives ačhađi, vašoda hoj sas beršenca visardi pašalipnaskere the manušíkane keribnenca. Peskeri akorutñi natura peske but dur likerenas južna veša,

Čitro. 46 Sustava vač bičaladune paña

(Zdrojos: <https://www.dolnyzemplin.sk/cgi/dz.fcgi/detail-keyword.html?p=a4ca137ebc666a331b3895e9f096131c>)

kaj pes delas te resel ča jevende the akor, kana hino baro šuťiben. Oda hino ajso than, kaj hine but paňeske-
re kanali, paňa-čika, zabararde thana le čareha, bičulade the čulade leňa (Cibuľa, 1992).

Dži akanutno dikhiben la bondarde the buterutne paňakere leňa, so hine uče vajkeci metri. Teluňi fala
vaš akanutno than prekal centralno kotor sthoven avri perďipena andal štarevešengere. Paľikerdoneš
pedal tektonikakero čalaviben vaš dujevešengere, sas sthodo the centralno kotor vaš Zemplinakere veša,
so pašlon paš e leň Bodrog (Miklósová, 2006).

E favna (džviri) thaj e Flora (paja, čara, veša, luludá)

Latoricakero charňiben presikhavel subkontinental-
no natura, vašoda hoj zaperel maškar jekhtateder the
jekhšukeder Slovačiko oblastende. Bijo oleste pen
adaj duvlaren šilale jevende le mek tateder dñivesenca
the pal but bare brišinda paňisalon but bare thanes-
kere kotora. Jekhbuter adaj hiňi doboskeri jaseňina.
Odoj, kaj paňi na čuľol, hine vrbakere jelši the andre
thana le lače telethodñpenca pedal cindaripen pen
zathode topoľengere thanutñipena le brestoskere
jaseňinenca. Andre thana, save paňisalon ča činovar
the hine but šuke, zathovel pes hraboskero thanutñi-
pen le brestoskere jaseňipnaha. Ala thanutñipen za-
thoven kherutñipen pedal vajsave but kuč berardñen
the džviren, so hine sphandle le alenca bijotopenca
(Cibuľa, 1992).

Ko but kuč bikokalengere džviren andre ada than
zaperen ko prikados jekhkridlovcos kobyľka šurovo
(*Ruspolia nitidula*), kobyľka dandvaľi (*Polysarchus
denticauda*) vaj grajoro stepno (*Acrida hungarica*).
Andal važkengero rodos hin adaj jekhbuter but kuč
druha sar hiňi klinovka šargopindrangi (*Stylurus fla-
vipes*) the ligotavka zeleno (*Somatochlora metallica*).
Šaj ada zadikhas the čineder zadikhadones, aľe but
šukares kirmes rohačis obyčajno (*Lucanus cervus*).
Andal lepetken pen adaj zadikhel ko prikados mlyna-
rikos vichodno (*Leptidea morsei*) the leha the jasoňis
chochlačkovno (*Parnassius mnemosyne*). Bare pijaken
adaj na roden, zastupimen andal amare bare šelmi
adaj hiňi ča mačkica dzivo (*Felis sylvestris*), paňeskeri
dandvaľi vydra leňakeri (*Lutra lutra*) vaj plšikos lijesko-
vo (*Muscardinus avellanarius*). Andale amare suseden
sas adaj dikhadu džviri sar los mokraďovo (*Alces al-
ces*) the dandvalo šakalos somnakuno (*Canis aureus*).
Andre buterutna thana pen čalaven vajsave jaščurki
the sapa, aľe peskero kheripen adaj peske zathovel the
korytnačka močijarno (*Emys orbicularis*). Andro
rukhangere koruni sas dodžande buter sar 225 vajsave
čirikle. Oda hine ko prikados volavka rupuňi
(*Egretta garzetta*), volavka baleskeri (*Ardeola ralloides*)
the but aver. But baro zastupišagos adaj hin the
šernange mišen (Latorica Fauna, 2021).

Angle vaš but čaladune džidune sas zvičindñ beršeste 1993 **Ramsariko thaňipen Latorica**. Beršeste
2008 sas zvičindo **Zaarakhado čiricluno thaňipen Medzibodrožije** dovodostar vaš zaarakhiben pedal
but čaladune the zabešle čirikle vaš europakero džanľipen (Zaarakhado themeskro than Latorica, 2021).

Čitro. 47 Jasoňis chochlačkovno

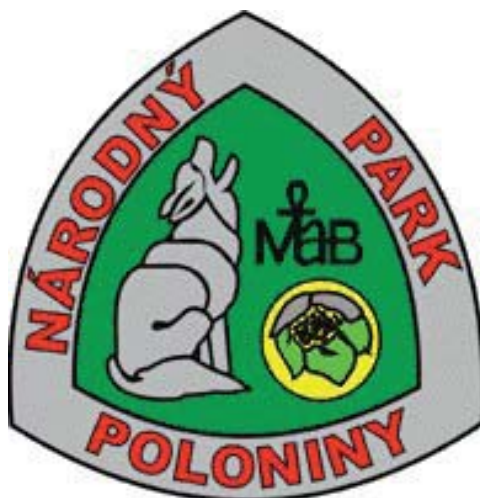
(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jasoňis_chochlačkovno)

Čitro. 48 Korunkovka čikošno

(Zdrojos: <https://snaturou2000.sk/rastliny/korunkovka-strakata>)

Nacijonalno parkos Poloniny

Čitro. 50 logo NP Poloniny

(Zdrojos: <http://www.soprs.sk/web/?cl=11210>)

Čirlatuñipnastar dži akanutñipen

Nacijonalno parkos Poloniny hino presikhado sar jekh vichodneder, jekhšukareder, jekhčineder zabešlo, jekhtmaveder the jekhčineder zaphirdo nacijonalno parkos andre Slovakija. So hino sphandlo le Maškarthemutñi bijosferikañi rezervacijaha. Adi rezervacija prekal Miklošova (2006) na zaarakhel ča barvaľa fauna the flora the vešakere socijeti, aľe the amare kulturakere zaačhibena – artikulakere khangerora, save o manuša šaj arakhen the predikhen andre Topoľa, andro Uličsko Krivo the andro Rusikano Potokoste.

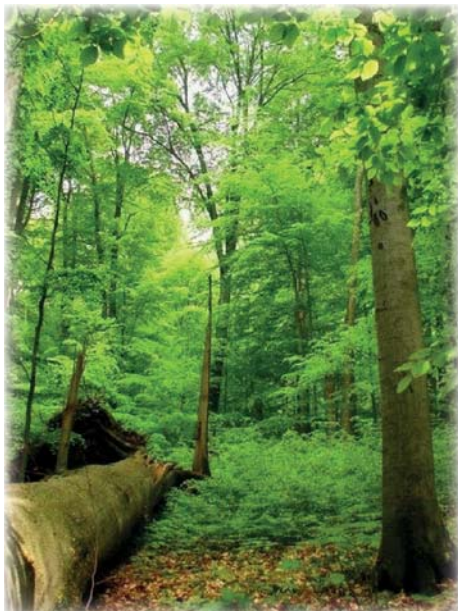
Than vaš akanutno nacijonalno parkos hino sthodo andal horñinakere bara vaš dujtoveša dži tritoveša. Imar agorisutnes vaš 19. šelberšeste pes kerenas pašalipnaskere rodkeribena andro ada than. Anglunes (NPR) nacijonalno prirodakere rezervaciji sanas zvičinde imar beršeste 1964 the ačhile lendar Havešova the Rijaba skala, pal lende beršeste 1965 sas zvičinde vaš NPR Rožok, Pľaša, the Stužica. Centralno kotor vaš Nacijonalno parkos Poloniny hino pro thaneste vaš Poľsko the Ukrajina. Amaro kotor vaš nacijonalno parkoste zachuden Bukovska heďa. Zapadno mir-into than vaš nacijonalno parkoste zachuden Nizke Beskydy the lengeri Laborecko vrchovina. (Buraľová, 2015).

Beršeste 2007 zathoda o Viboris pedal lumakro kulturakero zaačhiben andro Zoznamoste pedal lumakero zaačhiben o Karpatska bukova phure veša. Dothode pes andro zoznamos, kaj hino irindo the calolumakro prindžardo nacijonalno parkos Yellowstone, o than Kilimandžaro vaj Aletschsko legos andro Švajcika. O thana, so pen irinde andro Zoznamos vaš adaj pašalipnaskero zaačhiben hine thana sar Havešová, Vihorlat, Rožok the Stužica – Bukovska Heďa. Dovodos perel andal globalno jekhetañiben the so džal avri andal bijologikane the ekologikane procesi,

Čitro. 51 Kaštuñi khangeri Topoľate

(Zdrojos: <http://www.drevenechramy.sk/drevene-chramy/snina-okolie-a-ine/topola/>)

Čitro. 52 NPR Havešová

(Zdrojos: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Have%C5%A1ov%C3%A1>)

adaj pherdären produkcijakeri funkcija the dži palis chulajipnaskeri funkcija. Buter sar 10 % vešen adaj skeren but šukar the interesna šelberšengere bararipena. Andro Stakčinoskero irišagos pes leperel imar elšino zaarakhado veš andro ada than beršeste 1660, the sas andre leste naštipen vaš kaštengero čingeripen (Bural'ová, 2015).

so predžan andre bukova phure veša vaš Karpati the den avri but interesna informaciji vaš pašalipnaskero the čirlatunakero charakteris andal legoskero vachtos andro ada than. Hine adaj o rukha so hine but kuč le bare proporci-jenca sar hino učipen dži 56 m (Pichler, 2007).

But pherardo rukhos hino Bukos vešeskero, so jekhetanes la Jedlaha parňaha keren jekhetanes but kuč jedlake-ro-bukovo thañipen. Ala buki hine uče buter sar 40 m the dodživen pen le jakhestar 200 beršendar. But bare jedli pen dodživen the 300 beršende the hine buter sar 50 m uče. Buteripen vaš ada than resel buter sar 90 %, so oda buter sar 27 ezera hektaren. Buter veša

Čitro. 53 Kremenecos the mirindo than vaš trin thema

(Zdrojos: <http://poloniny.svetelneznecistenie.sk/park-tmavej-oblohy/narodny-park-poloniny/>)

E favna (džviri) thaj e Flora (paja, čara, veša, lulud'a)

Andro logos vaš nacijonalno parkoste Poloniny šaj dikhas silueta zaarakhado ruvos dandvalo the la čemerica purpurovo, so pen vaš savoren presikhaven sar džvirengero the florakero oblasťa pedal ada than. Adaj hin pherdarde but varesave džviri. Sas adaj arakhade the varesave ňetopjera the hino adaj the baro kuč o mišoskero druhos o plchos baro (*Glis glis*), aľe the but bares bibachtales hrozimen e mišovka vrchovska (*Sicista betulina*). But baro zadikhiben kampil te del the le borsukoste običajnoneste (*Meles meles*), savo hino adaj avka nabut. But hrozimen džvirov adaj zaperel the e vidra leňakeri (*Lutra lutra*) the tchuros običajno (*Putorius putorius*).

Čitro. 54 Tchuros kalo

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Tchor_tmav%C3%BD)

Čitro. 55 Plchos baro

(Zdrojos: https://cs.wikipedia.org/wiki/Plch_velk%C3%BD)

Čitro. 56 Mišovka vrchovska

(Zdrojos: https://cs.wikipedia.org/wiki/Plch_velk%C3%BD)

Čitro. 57 Rič hňedo

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Medve%C4%8F_hned%C3%BD)

Sas adaj arakhado o zubros vešuno (*Bison bonasus*) andal amare polčiko suseden the hino adaj buterutnones arakhado the o los cindardo (*Alces alces*). But hrozimen ačhiľa andro ada than the mačka dzivo (*Felis silvestris*) (Buraľová, 2002).

Nacijonalno parkos Poloniny sikhavel the **Zaarakhado čirikluno than** vašoda hoj adaj hino zabešlo chriašťelis polno (*Crex crex*), jarijabkos vešuno (*Bonasa bonasia*) ale the lelkos vešuno (*Caprimulgus europaeus*) (Fauna, 2021).

Than vaš Nacijonalno parkos hino čikošno prirodakeri bar, vašoda oda hino ajsa mirindo florakero than maškar Zapadna the Vichodna Karpatendar. Hadomoros ružovo, Iskernikos karpatsko vaj Karfinoro bradato zaperen ko vichodoeuropakere rastlini, ale hine zathode pro zapadno mirindo than vaš peste. Pro čaren-gere thana the riti hine ko prikkladoste Psinčekos običajno či Tonka pachindī. Arakhaha adaj the Vstavačis običajno, ale the Zaružlije cindardo (Flóra NP Poloniny, 2021).

Čitro. 58 Hed'skere riti, Poloniny

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%BD_park_Poloniny)

Zaarakhado themeskero than Východna karpaty

Čitro. 59 Logos CHKO Východné Karpaty

(Zdrojos: <http://www.soprs.sk/web/?cl=11224>)

Čirlatuňipnestar dži akanutňipen

O than nazathodo andro Nacijonalno parkos Poloniny. The avka pes del te navľarel le Zaarakhado themeskero than Vichodna Karpati, kaj paťarel dujto zaarakhado stupňos. Vichodna Karpati hine prindžarde anglunes olestar, hoj len in zaačhado vešuno chulajipen. Zaperel odoj dži 78% zaačhade zabararipena. Jekhopruno punktos 904 m n. m. hino Učo Gruňos. Pro thaneste CHKO hine trin cikneder zaarakhade thana the oda hine nacijonalno prirodno rezervacija (NPR), Komarňicko the Palotska jedlina the prirodakeri rezervacija (PR) Dranec. Adi prirodno rezervacija hiňi jekhphureder, the sas zvičindŕi imar beršeste 1930 sar jekh jekhphureder zaarakhado cikno than (Zaarakhado themeskero than Isutnone Karpati, 2021).

Prirodno rezervacija **Dranec** presikhavel o than le zaačhado ačhiben vaš Jedľa parňi. Buter adaj hin o bukos. Ada zaarakhado than hino but lačhes zaačhado the vašoda, bo adaj pes na presikhavel manušíkano ča-

Čitro. 60 PR Dranec

(Zdrojos: <http://www.pralesy.sk/component/content/article/35-aktuality/115-pralesy-chko-vychodne-karpaty.html>)

laviben, na mosarel the na hrozinel ada than buterutňi turistika. Prekal ada than na džal ňisavo turistikano drom. Hrozinel les ča avripen, avka sar bare balvala, so šaj keren zijanda vaj legišagos. Adaj hin buteres cindardŕi the šilľali hedoskeri klima. Zvičindo than vaš zaarakhado hino prekal bazutňipen vaš zaarakhiben pedal ala mek zaačhade phurevešeskere socijeti vaš Nizka Beskidi pedal džanľipnaskere, sikhľaribnaskere the rodkeribnaskere ceľa (Ambróz, 2017).

E favna (džviri) thaj e Flora (paja, čara, veša, luluda)

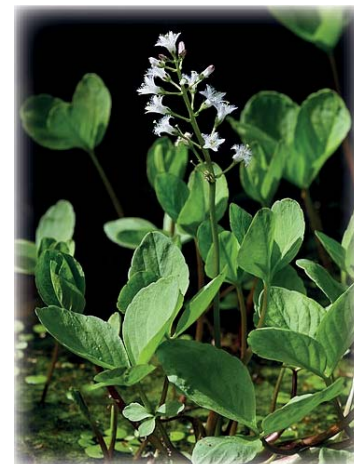
Čitro. 61 Jeleňoskeri čhib

(Zdrojos: <https://snaturou2000.sk/rastliny/jazyk-jeleni>)

Čitro. 62 Kosatec sibirsko

(Zdrojos: https://en.wikipedia.org/wiki/Iris_sibirica)

Čitro. 63 Vachta trinprajtengeri

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Vachta_trojlist%C3%A1)

Jekhbuter adaj hine naphagerde bukovo-jedľova veša, so peske mukhle mek peskeri zaačhađi forma. Pedal ada than hine tipikane heđoskere rita, so pes rozthoven opral opruno vešeskero mirido than. Andal but kuč florakere druhen adaj šaj arakhas kostihojos (Symphytum subsp.), andal zaarakhade florakere druhi hin adaj the jeleňoskeri čhib (Phyllitis scolopendrium), vaj kosatec sibirsko (Iris sibirica). (Miklůsová, 2006).

Pro than Zaarakhado themeskero than sas džiakana arakhade jakhestar 2000 florakere druhi. Hin adaj the čikune vaj slatinova cindaripena. Peskero zadikhiben peske zathoven the riti the le čaraha zabararde thana le barvale čikošno floraha the faunaha. Andal zaarakhade florakere druhi šaj leperas hrozimen druhos vstavačis majovo (Dactylorhiza majalis), kruštikos bažinakero (Epipactis palustris) andal opralthode florakere druhi adaj predžidživel e Vachta trinprajtengeri (Menyanthes trifoliata) vaj paperňikos pošvato (Eriophorum vaginatum) the but aver (Flóra, 2021).

Džvirengere grupi adaj hine zathode prekal baro buteripen. Šaj leperas le džvirov andal tritovešeskero e bistruška leskla (Carabus obsoletus), savi hiňi adaj khere le maj ajso but phuro čirlatuneha druhoha the oda hino rigo kolohrivo (Turdus torquatus). Ala veša sthoven kherutňipen the pedal zaarakhadi vidra leňakeri (Lutra lutra), the pedal amaro andal jekhbareder predatoriste o rično hňedo (Ursus arctos), ruvos dandvalo (Canis lupus) vaj butšukareder risos ostrovidos (Lynx lynx). Andal čirikle hin adajbut lače džvivpnaskere telethodipena e haja cmavo (Milvus migrans), mišijakos vešuno (Buteo buteo), haja ľoli (Milvus milvus) vaj but baro orlos krikľavo (Aquila pomarina). Andal vešuno džvirengero zaterďipen hin adaj peskero kherutňipen šukar sova gindardopori (Strix uralensis) the te zadikhel adaj šaj the le Kalo čangales (Ciconia nigra) (Miklůsová, 2006).

Čitro. 64 Rigo kolohrivo

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Drozd_kolohrivec)

Čitro. 65 Ruv dandvalo andre grupa

(Zdrojos: <http://slovakwildlife.org/en/gallery/show/wolves>)

Čitro. 66 Kalo čangalo

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/Bocian_%C4%8Dierny)

Čitro. 67 Mišijakos vešuno

(Zdrojos: https://sk.wikipedia.org/wiki/My%C5%A1iak_h%C3%B4rny)

Beršeste 1991 le dovodostar vaš oprethdodardo prirodnakero zaarakhpen vaš bijologikano čikošiben pedal Vichodno Karpati sas sthodi the irindi soduj jekhetano dovakeriben pro ministerstvos vaš džiduno priroda themendar Ukrajina, Slovakija the Poľsko. Rezultatos andal ada dovakeriben sas sthoviben vaš poľsko-slovakijakero bijosferikaňi rezervacija navľardi sar Vichodna Karpati beršeste 1992. Palis nasig beršeste 1989 sas priphandle the aver zaarakhade thana andre Ukrajina imar ke sthodi bijosferikaňi rezervacija the sthoda pes andre luma elšino trilateralno bijosferikaňi rezervacija, tzv. (MBR), Maškathemutňi bijosferikaňi rezervacija Vichodna Karpati, so hiňi sphandľi the Nacijonalno parkos Poloniny (Buraľová, 2015).

Zaakharipen vaš amari priroda

Zakonos num. 543/2002 Z. z. pal prirodno the themeskero zaarakhpen presikhavel pal butgindardo prirodno the themeskeo zaarakhpen, pal začhiben vaš pašalipnaskero jekhterđipen the pašalipnaskero čikošiben, pal zaarakhiben vaš džidune formi pedal prirodna šukaribena the lengere dochudňipena, sthovel telethodipena pedal likeribnaskero zachudňipen ala prirodna zdrojen prekal fizikane the pravňikane dženen, le gaven the kotoren vaš themutňi sprava.

Zaarakhado than hino than so hino navľardo geografikanes, oda than kerdo the regulimen le zadikhibneha te resle vajsave špecifikane celĩ (Kapusta, 2020).

Andre praksa oda cajchinel:

- **na kidel o vešune plodi** sar hine o malĩni, čučorijedki, čarňici, kozara, flora the andre nacijonalna parki, the andre prirodna rezervaciji **kaj pařarel trito the pandžto zaarakhpnaskero stupňos**. Sthode plodi hine sar bazutno chaviben pedal džviren. Dosledkos vaš ajso bijozakono kidňipen hin oda, hoj o džvira phiren pre malĩ, paš berveľengere ulĩ, aľe the paš manušikane khera, kaj penge roden o chaben paš kontajneri. But baro periben ada kalo keriben hin oda, hoj o džviros doperel pro ada manušikano keriben peskere džživipneha. Adi problematika na čalavel ča le ričhen, savenge ada chaviben šegitinel te predživel prekal jevenduno vacht, aľe vešune plodi chan the vajsave aver džvira. Oda hine ko prijlados vajsave hlodavci, či čirikle. Vašoda sigeder, kana džaha andro veš te kidel vešune PLODI, so hine sar CHAVIBEN PEDAL DŽVIREN, gondolĩn opral oda, so šaj keres oleha, save doperibena peskere keribneha dochudeha. Butzoralĩ prevencija pedal ilegaliko kidňipen vaš kidňipen vaš vešune kozara, vajsave florakere druhi, kampil te ignorinel olen manušen, so paš droma bikenen the te del lenge o pokuti. Butzoraľes kampil te predžal phiribena andre zaarakhade thana the cikňisaľol ala ilegalna keribena avka, hoj ala manušenge kampil te odlel dinerki the te pokutinel len bare pokutenca.

- **Na džal andal cajchimen vešune/turistikane droma** – kana pes phirel seratar pal cajchimen turistikane dromora, oda pen mosaren zabararde čara the vešune bijotopi. Avka pen traden vešune džvira the kerel pes erozija (phuvakero zmukhlipen). O turistas našti kidkerel vešune plodi, florakere druhi the kozara andro 3. the 5. zaarakhardo stupňos the našti mukhel nisave šmeci pal peste, gumikane vaj trastune čara, aňi cigaretľengere kotorora. The našti űikhaj ča avka te muterel, ča odoj, kaj oda hino sthodo (vešune chati).
- **Na džal andro zaarakhade thana nisavo motorihaj vaj dromardo maškarineha** – andripen le vajsave dromardo maškaripneha andro zaarakhado than oda hino sar te bi pes mosarelas e phuv the flora, mosalol pes vešuno, phovalo the ritoskero bijotopos, tradel pen o džvira, meľarel pes o ľuftos, paňi. Te džal andre ala zaarakhade thana le dromardo maškaripneha šaj džan ča priačhade džene.
- **Na labarel o jaga the bešibena odoj, kaj oda nane priačhado** – šaj pes ačhol bari jag
- **Na chudel the na murdarel le džviren**, the jon hine džide the šunen – dojekes džidunes hin pravos te dživel.
- **Na kerel kale šmeciski the rozčhivel o šmeci** – oda, so tuke aneha andro veš, peske leha the pale. O šmeci keren le džvirenge but bari bida the šaj len murdaren. Meľarel pen lendar the o ľuftos the telphuvengere the phuvengere paňa, phuv. Kana pen o šmeci rozthoven, šaj pen resen andro chaben. Vašoda len kempel te rozčhivel the odoj, kaj džives, andro kontajneris, so hine pedal oda sthode. Avka sar odčhide šmeci šaj but khanden. Šaj labisalon, phirkeren prekal lende the o vajsave hlodavci, kirme the paraziti, so šaj rozľidžan vajsave bibachtale nasvalipena. Ola palis preľidžan pro manušen vaj džviren the šaj tut nasvalon, the džal olestar, hoj jekh džviroš šaj te hrozinel calo grupa vaj organizmen.

Pro calo than vaš Slovakijakeri republika (SR) paťarel 1. zaarakhado stupňos. Andro nacionalna parki (NP) paťarel 3. zaarakhado stupňos, 2. zaarakhado stupňos paťarel andro zaarakhade thana NP the 4. - 5. zaarakhado stupňos paťarel andro nacionalna prirodna rezervaciji (NPR), prirodna rezervaciji (PR) the zaarakhade thana (CHA). Pokuta vaš zakonoskero phageripen vaš ilegalno kidňipen hiňi sthodi andal 66 € the prekal phare pripadi dži 3 320 € the savoro kidňipnaskero maškaripen ela odilo, vašoda hoj pes oleha but bares mosalon ala vešune bijotipi (Zakonos num. 543/2002 Z. z.).

Pedal Zakonoste num. 543/2002 pal prirodakero the themeskero zaarakhipen hino **naštipen**:

2. zaarakhado stupňos – *te džal vaj te terđol pre trojkolka vaj bicigľa, kolobežka, motoris vaj sanki the aver pro thana pal zaačhibnaskere mirinda thana vaš fora the gava*

3. zaarakhado stupňos – *te džal vaj te terđol pre trojkolka vaj bicigľa, kolobežka, motoris vaj sanki the aver pro thana pal zaačhibnaskere mirinda thana vaš fora the gava, te phirel seratar andal cajchimen sikhľarde vaj turistikane dromora, te hordinel pes pro grajeste, te taborinel, te staňinel, te rozthovel e jag ave, te kerel vajsave nipengere ačhibena, te kidel florakere druhi the lengere plodi, te kerel džvirengere chudkeribena, te zachudel hangosna vaj vudutakere efekti the aver*

4. zaarakhardo stupňos – *avka sar andre stupňi duj the trin, te kidel phure bara vaj nerasti, te čhingerel kašta, te rozčhivel o hnojivi vaj vajsave aver chemikane maškaripena, te davkerel vajsave informatika aparati the aver*

5. zaarakhado stupňos – *avka sar andre stupňi the buter sar hin naštipen te zachudel vaš zabararde čara, te chudkerel the murdarel le džviren, na del smiom le vegetatiko the phuvakero ačhiben, te zachudel hangosna the vudutakere maškaripena, ale hino the naštipen te phagerel smiom le džvirenge, te sadzinel la flora, ale the ačhavel khera the aver.*

Ko priklados le vešunes chulajipen džanel but bares te hrozinel vešune bijotopi. Phageren pen vešune zabararde čara the lengeri štruktura, avel ke degradacija pedal ačhado thaňipen, ale the pes phagerel džvirengero smiom. Kana pen zachuden pesticidi the umela hnojivi, the oda but bares hrozinel le bijotopi (Themutno prirodakero zaarakhiben, 2005).

Čitro. 68 Plasti the džvira

(Zdrojos: <https://www.vitarian.sk/clanky/spolocnost/2016/plastova-planeta-a-plasty-v-potravinovom-retazci>)

avri. Vašoda hoj „priroda“ džal palal le manuškane keribendar the kampelišagutnendar, sako than (nacijonalna parki, prirodakere rezervaciji the aver...) the areala peske butvar mangen čaladuno zaarakhiben so hino sthodo pedal ada than. Šajutnes hoj andro tajsaskero koter kampela te cikňisalol manuškero phirkeriben andro zaarakhade thana avka, hoj pes poťinela paš andripen andro nacijonalna parki vaj rezervaciji. Hino kampelišagutno te hazdel opre gondolišagos pal prirodakero zaarakhiben le čhavenge prekal sikhaviben andro terenos the le čhaven te zacirdel andro prirodakero zaakariben the le medijen vaj socialno si-jeťi. Ča jekhetanes resaha buter.

Čitro. 69 Prirodakero melaripen

(Zdrojos: <https://www.plasticcollectors.com/blog/environmental-pollution-study-plastic-waste/>)

Zoznamos vaš bibliografikane odpheñbena

AMBRÓZ, L., LÁZNIČKOVÁ, M., 2017. Najstaršie chránené územia na Slovensku. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva. 2017. 188 s. ISBN 978-80-89933-00-6.

Biodiverzita a klimatické zmeny [online]. 2015. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete : < <http://www.forestportal.sk/les-pre-verejnost/zaujímavosti-z-lesa/Stranky/biodiverzita-a-klim.-zmeny.aspx> >

BURALOVÁ, I., 2015. Národný park Poloniny. Banská Bystrica : Štátna ochrana prírody SR, 2015. s. 16. ISBN 978-80-89802-94-4.

CIBULA, J., 1992.. Chránená krajinná oblasť Latorica. Bratislava : Ekológia, 1992. 34 s. ISBN 80-85559-04-8.

CIBULA, J., 1992. Chránená krajinná oblasť LATORICA. In Chránené územia SLOVENSKA. č.16., s. 30-31. ISBN 80-215-0162-6.

Členitý reliéf Muránskej planiny [online]. 2021. Národný park Muránska planina. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete : < <http://nppmuranskaplanina.sopsr.sk/priroda/fauna/> >

Fauna [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://nppoloniny.sopsr.sk/priroda-2/fauna/> >

Fauna a flóra [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://chkostiavnickevrchy.sopsr.sk/priroda/fauna-a-flora/> >

Fauna Latorice [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://chkolatorica.sopsr.sk/chko-latorica/fauna/> >

Fauna Slovenského krasu [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://npslovenskykras.sopsr.sk/priroda/fauna/> >

Flóra [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://chkovychoednekarpaty.sopsr.sk/priroda/flora/> >

Flóra NP Poloniny [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://nppoloniny.sopsr.sk/priroda-2/flora/> >

Chránená krajinná oblasť Latorica [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://chkolatorica.sopsr.sk/uzemna-ochrana/chko-mapa/> >

Chránená krajinná oblasť Východné Karpaty [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://chkovychoednekarpaty.sopsr.sk/> >

Chránené krajinné oblasti [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://www.sopsr.sk/web/?cl=14> >

Chránené územia v CHKO Štiavnické vrchy [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://chkostiavnickevrchy.sopsr.sk/priroda/mchu/> >

JANÁK, M., 2002. O mokradiach a ľudoch alebo kultúrne dedičstvo mokradí. In Ochrana prírody Slovenska. ISSN 1335-7921. 2002. č.4. s. 10-11.

Kategórie chránených území [online]. 2015. [cit. 10.09.2021]. Dostupné na internete < <http://www.forestportal.sk/lesne-hospodarstvo/lh-a-ochrana-prirody/Stranky/kategorie-chronenych-uzemi.aspx> >

KAPUSTA, P., 2020. *Chránené územia* [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=121&print=yes> >

MIKLÓSOVÁ, V., STRUHÁR, L., 2006. Klenoty Slovenskej republiky. Dunajská Streda : Lilium aurum, 2006. 165 s. ISBN 80-8062-292-2.

Mokrade [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <https://www.minzp.sk/oblasti/ochrana-prirody-krajiny/mokrade/> >

Natura 2000 [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <https://www.minzp.sk/natura2000/> >

Národné parky [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://www.sopsr.sk/web/?cl=13> >

Národné prírodné pamiatky [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://npslovenskykras.sopsr.sk/uzemna-ochrana/maloplosne-chronene-uzemia/narodne-prirodne-pamiatky/> >

Národné prírodné rezervácie [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://npslovenskykras.sopsr.sk/uzemna-ochrana/maloplosne-chronene-uzemia/narodne-prirodne-rezervacie-2/> >

Ochrana prírody [online]. 2015. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://www.forestportal.sk/lesne-hospodarstvo/lh-a-ochrana-prirody/ochrana-prirody/Stranky/default.aspx> >

Označovanie chránených území [online]. 2021. [cit. 10.09.2021]. Dostupné na internete < <http://rcoppresov.sopsr.sk/oznacovanie-chronenych-uzemi/> >

PICHLER, V., 2007. Bukové pralesy Karpát v elitnej skupine prírodných výtvorov sveta. In Ochrana prírody Slovenska. ISSN 1335-7921. 2007. č.3. s. 4.

Prírodné pamiatky [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://npslovenskykras.sopsr.sk/uzemna-ochrana/maloplosne-chronene-uzemia/prirodne-pamiatky/> >

Prírodné rezervácie [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <http://npslovenskykras.sopsr.sk/uzemna-ochrana/maloplosne-chronene-uzemia/prirodne-rezervacie/> >

PROFANT, J. 2021. Národné parky. In Enviromagazín [online]. 2021. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < https://www.enviromagazin.sk/enviro3_2/park18.html >

Salamandra škvritá [online]. 2018. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete: < <https://zn.sk/salamandra-skvritna-zaujímavosti/> >

STOCKMANN, V., 1986. Zosúladenie záujmov ochrany prírody s cestovným ruchom. In Chránené územia Slovenska. SÚKK 1729/I-8565-014-86. 1986. č. 6. s. 29.

ŠMÍDTOVÁ, J., BLANÁR, D., 2015. Národný park Muránska planina. Banská Bystrica : Štátna ochrana prírody SR, 2015. s. 4 -11. ISBN 978-80-8184-018-0.

Štátna ochrana prírody SR, 2005. Muránska Planina, Natura 2000. Banská Bystrica : Štátna ochrana prírody, 2005. s 4-8. ISBN 80-89035-38-8.

TOMAŠKINOVÁ, J., TOMAŠKIN, J., 2013. Integrovaný manažment Národného parku Slovenský kras. Banská Bystrica : Belianum. UMB v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, 2013. 146 s. ISBN 978-80-557-0589-7.

Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny

Zdravie zo stromov [online]. 2015. [cit. 30.06.2021]. Dostupné na internete : < <http://www.forestportal.sk/les-pre-verejnost/zaujímavosti-z-lesa/Stranky/zdravie-zo-stromov.aspx> >

UHRIN, M., 2006. K 30. výročiu ochrany prírody Muránskej planiny. In Ochrana prírody Slovenska, ISSN 1335-7921, 2006, roč. 6, č. 4, s. 6.

BAVIŠAGOS

Bavišagutna pravidli:

Jekhsigeder odphen pro phučiben čačes, palis čhiv la kockaha the prekal čhido gin čalaves dureder. Džas dureder andal thanoreha Štarto – aľe imar pre ada thanoro musaj te odphenel pro phučiben čačes. Kana lačhes na odphenaha, ačhos te terđol pro thaneste. Ko ela elšino le panakoha pro thanoro Cijel, khelel avri.

Šegitipen: Savore čače odpheñibena arakheha andre Brožura ☺

Kampel tuke: Panakos, kocka the džanlipena

LIL KHATAR O ČAČIKANE ODPHEÑIBENA

Kvizos

1. c
2. b
3. c
4. a
5. b
6. a
7. b
8. b
9. a, c
10. b

Avrimolardipen:

10-8 bodov = sal but lačo prirodakero džando

7-5 bodov = sal lačo prirodakero džando

4-0 bodov = sikhiluv buter pal e prirod

Bavišagos:

Lače odpheñibena: Štartos – 9 nacionalna parki 1. Kremencec 2. – 3. Lykovec muransko 4. NPR (nacionalno prirodakeri rezervacija) 5. Krasnohorsko char 6. ko priklados te rozthovel e jag, te čhivkerel o šmeci, te na del smitom le džvirenge, te mardarel len, te čhingarel la flora, Latorica 8. rozkidava savore šmeci andro kontajneri, so hine pedal oda sthode 9. Tučnica obyčajno 10. Zakonos num. 543/2002 pal prirodakeri the themeskero zaarkhiben 11. Poloniny 12. 5 zaarkhadde stupňi 13. – 14. PR (prirodakeri rezervacija) Drance 15. -